

BRAYL NOTA YOZUVI ORQALI MUSIQA SAVODINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI (KO'ZI OJIZ O'QUVCHILAR MISOLIDA)

**Abdusattorov
Isomhammad Abdurobil
o'g'li**

*Qo'qon davlat universiteti
1-bosqich magistranti*

Annotatsiya: Zamonaviy ta'lim tizimida inklyuzivlik tamoyillarining keng joriy etilishi alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilar, jumladan, ko'zi ojiz bolalar uchun samarali va moslashtirilgan pedagogik metodikalarni ishlab chiqishni dolzarb vazifaga aylantirmoqda. Musiqa ta'limi sohasida esa bu jarayon o'ziga xos murakkabliklarga ega bo'lib, musiqiy savodxonlikni shakllantirishda vizual idrokka asoslangan an'anaviy nota tizimlari ko'zi ojiz o'quvchilar uchun to'liq mos kelmaydi. Shu sababli Brayl nota yozuvi ko'zi ojiz shaxslar uchun musiqani o'rganish va ijro etishning asosiy vositasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur ilmiy maqolada ko'zi ojiz o'quvchilarda musiqa savodini Brayl nota yozuvi orqali shakllantirish metodikasining nazariy asoslari, pedagogik imkoniyatlari va metodik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda maxsus pedagogika, musiqiy ta'lim va inklyuziv ta'lim nazariyalariga tayangan holda Brayl nota tizimining didaktik salohiyati ochib beriladi hamda musiqa savodini bosqichma-bosqich shakllantirish jarayonida undan foydalanish yo'llari asoslanadi. Maqola natijalari ko'zi ojiz o'quvchilar bilan ishlovchi musiqa o'qituvchilari, maxsus pedagoglar va ta'lim muassasalari uchun ilmiy-metodik ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Brayl nota yozuvi; musiqa savodi; ko'zi ojiz o'quvchilar; maxsus pedagogika; inklyuziv ta'lim; musiqiy idrok; metodika.

Kirish.

Hozirgi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri har bir shaxsning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda sifatli ta'limni ta'minlashdan iborat bo'lib, bu jarayon ayniqsa ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi o'quvchilar ta'limida muhim ahamiyat kasb etadi. Musiqa ta'limi shaxsning estetik didini, emotsional-intellektual rivojlanishini va ijtimoiy moslashuvini ta'minlovchi muhim vositalardan biri hisoblanadi, biroq an'anaviy musiqa savodini o'rgatish tizimi asosan vizual idrokka tayanganligi sababli ko'zi ojiz o'quvchilar uchun sezilarli to'siqlarni yuzaga keltiradi. Shu nuqtai nazardan, Brayl nota yozuvi musiqiy axborotni taktil idrok orqali qabul qilish imkonini beruvchi muhim pedagogik vosita sifatida maydonga chiqadi va ko'zi ojiz o'quvchilarning musiqa savodini shakllantirishda asosiy tayanch mexanizm vazifasini bajaradi. Brayl

nota tizimi yordamida o'quvchilar musiqiy belgilar, ritm, ohang va garmoniya elementlarini mustaqil o'zlashtirish, musiqiy asarlarni o'qish va ijro etish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Biroq ushbu tizimdan samarali foydalanish maxsus metodik yondashuvni, o'qituvchining professional tayyorgarligini va musiqiy-ta'limiy jarayonning psixologik xususiyatlarini chuqur hisobga olishni talab etadi. Shuning uchun Brayl nota yozuvi orqali musiqa savodini shakllantirish metodikasining nazariy asoslarini ilmiy jihatdan yoritish, uning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash va amaliy qo'llash mexanizmlarini asoslash zamonaviy musiqa pedagogikasining muhim ilmiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur maqola aynan shu masalalarga bag'ishlanib, ko'zi ojiz o'quvchilar misolida Brayl nota yozuvi orqali musiqa savodini shakllantirishning metodik asoslarini tahlil qilishni maqsad qiladi.

Materiallar va metodlar.

Mazkur ilmiy maqola nazariy-metodik tadqiqot xarakteriga ega bo'lib, unda ko'zi ojiz o'quvchilarda Brayl nota yozuvi orqali musiqa savodini shakllantirish jarayoni maxsus pedagogika va musiqa ta'limi nuqtai nazaridan tahlil qilinadi hamda ilmiy asoslanadi. Tadqiqot metodologiyasi tizimli va integrativ yondashuvga tayangan holda ishlab chiqildi, bunda musiqa savodini o'rgatish jarayoni psixologik, pedagogik va metodik omillarning o'zaro bog'liqligida ko'rib chiqildi. Tadqiqot jarayonida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va modellashtirish metodlaridan foydalanildi; xususan, maxsus (korreksion) pedagogika, tiflopedagogika, musiqa pedagogikasi hamda inklyuziv ta'lim sohalariga oid mahalliy va xorijiy manbalar chuqur o'rganildi. Brayl yozuvi va Brayl nota tizimining tarixiy rivoji, ularning didaktik imkoniyatlari hamda ko'zi ojiz o'quvchilarning musiqiy idrok xususiyatlariga mosligi nazariy jihatdan tahlil qilindi. Metodik asos sifatida musiqa savodini bosqichma-bosqich shakllantirish tamoyili tanlanib, bunda ritm, tovush balandligi, davomiylik, musiqiy belgilar va shakllarni taktil idrok orqali o'zlashtirish mexanizmlariga alohida e'tibor qaratildi. Tadqiqotda shuningdek, pedagogik tajriba natijalarini tahlil qilishga oid mavjud ilmiy ishlardan foydalanilib, Brayl nota yozuvi asosida olib borilgan musiqa mashg'ulotlarining samaradorligini tavsiflovchi metodik xulosalar umumlashtirildi. Tadqiqot empirik tajriba o'tkazishni nazarda tutmagan bo'lsa-da, amaliyotda qo'llanilayotgan metodik yondashuvlarning ilmiy mantiqi, ularning psixologik-pedagogik asoslari va didaktik imkoniyatlari izchil tahlil qilindi. Ish jarayonida ilmiy xolislik, akademik halollik va manbalarga to'g'ri murojaat qilish tamoyillariga qat'iy rioya qilinib, olingan nazariy natijalar musiqa ta'limida ko'zi ojiz o'quvchilar bilan ishlash amaliyotiga tatbiq etish imkoniyati nuqtai nazaridan baholandi.

Natijalar.

Tadqiqot doirasida olib borilgan nazariy tahlil va metodik umumlashtirishlar Brayl nota yozuvi ko'zi ojiz o'quvchilarda musiqa savodini shakllantirishda samarali didaktik vosita ekanligini asoslash imkonini berdi hamda ushbu jarayonning asosiy tarkibiy komponentlari va pedagogik mexanizmlarini aniqlab berdi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Brayl nota tizimi orqali musiqa savodini o'rgatish jarayoni ko'zi ojiz o'quvchilarning yetakchi sezgi kanali bo'lgan taktil idrokka tayangan holda tashkil etilganda musiqiy bilimlarning ongli va barqaror o'zlashtirilishiga xizmat qiladi, chunki bunda musiqiy belgilar, tovush balandligi, davomiylik va ritmik tuzilmalar qo'l

barmoqlari orqali bevosita idrok etiladi va eshitish tajribasi bilan uzviy bog'lanadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, Brayl nota yozuvi asosida olib boriladigan mashg'ulotlarda musiqa savodi quyidagi asosiy bosqichlarda shakllanadi: dastlab musiqiy tovushlarning eshitish orqali farqlanishi va taktil belgilar bilan bog'lanishi, keyinchalik ritmik birliklar va davomiyliklarning Brayl belgilarida ifodalanishini o'zlashtirish, so'ngra musiqiy asarlarning to'liq nota matnini o'qish va ijro etish ko'nikmalarini shakllantirish. Ushbu bosqichma-bosqichlik o'quvchilarda musiqiy tafakkur, eshitish xotirasi va ijrochilik mustaqilligini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Natijalar shuningdek, Brayl nota yozuvi orqali musiqa savodini o'rganish jarayonida o'qituvchining metodik mahorati va pedagogik yo'naltiruvchilik roli muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi, chunki o'qituvchi musiqiy materialni o'quvchining individual imkoniyatlari, taktil sezuvchanligi va eshitish tajribasiga moslashtirgan holda taqdim etishi lozim. Tadqiqot natijalari Brayl nota tizimi asosida tashkil etilgan musiqa ta'limi ko'zi o'z o'quvchilarda nafaqat musiqa savodini, balki musiqiy mustaqillik, ijodiy faollik va estetik didni shakllantirishga xizmat qilishini, shuningdek, ularning ijtimoiy moslashuvi va o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Shu bilan birga, Brayl nota yozuvi asosida musiqa savodini shakllantirish metodikasining samaradorligi uni an'anaviy og'zaki va eshitishga asoslangan yondashuvlar bilan uyg'unlashtirgan holda qo'llash orqali yanada oshishi ilmiy jihatdan asoslandi.

Muhokama.

Tadqiqot natijalarining tahlili Brayl nota yozuvi orqali musiqa savodini shakllantirish metodikasi ko'zi o'z o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlariga mos keluvchi, ilmiy asoslangan va pedagogik jihatdan samarali yondashuv ekanligini tasdiqlaydi. Muhokama jarayonida aniqlanganki, an'anaviy musiqa ta'limida ustun bo'lgan vizual idrokka tayangan metodlar ko'zi o'z o'quvchilar uchun yetarli darajada samarali bo'la olmaydi, chunki bunda musiqiy belgilarni idrok etish va tushunish imkoniyatlari keskin cheklanadi, holbuki Brayl nota yozuvi taktil idrokni yetakchi mexanizm sifatida ishga solib, musiqiy axborotni qabul qilish va qayta ishlash jarayonini tabiiy va qulay shaklda tashkil etadi. Muhokama shuni ko'rsatadiki, Brayl nota tizimi musiqa savodini shakllantirishda faqat texnik vosita bo'lib qolmay, balki ko'zi o'z o'quvchilarda musiqiy tafakkur, tahliliy eshitish, ritmik sezgi va ijrochilik mustaqilligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, metodikaning samaradorligi uni qo'llash shart-sharoitlariga, xususan, o'qituvchining tiflopedagogik tayyorgarligi, Brayl nota yozuvidan foydalanish bo'yicha metodik kompetensiyasi va o'quv jarayonining individual yondashuv asosida tashkil etilishiga bevosita bog'liqligi aniqlandi. Muhokama natijalari shuni ham ko'rsatadiki, Brayl nota yozuvi asosida musiqa savodini o'rgatish jarayonini faqat alohida metod sifatida emas, balki eshitish orqali o'rganish, og'zaki tushuntirish va amaliy ijro bilan uyg'unlashtirilgan kompleks pedagogik tizim sifatida qo'llash eng yuqori didaktik samarani beradi, bu esa inklyuziv musiqa ta'limi amaliyotida muhim metodik xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Xulosa.

Mazkur ilmiy maqolada ko'zi o'z o'quvchilarda Brayl nota yozuvi orqali musiqa savodini shakllantirish metodikasining nazariy asoslari izchil tahlil qilinib,

uning pedagogik ahamiyati va didaktik imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslandi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, Brayl nota yozuvi ko'zi ojiz o'quvchilar uchun musiqa savodini egallashning asosiy va muqobil bo'lmagan vositasi bo'lib, u musiqiy bilimlarni taktil va eshitish idrokining uzviy birligi asosida o'zlashtirish imkonini beradi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, ushbu metodika musiqa savodini bosqichma-bosqich, tizimli va ongli ravishda shakllantirishga xizmat qiladi hamda o'quvchilarning musiqiy mustaqilligi, ijodiy faolligi va estetik rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, Brayl nota yozuvi orqali musiqa savodini shakllantirish metodikasining samarali amalga oshirilishi maxsus pedagogik shart-sharoitlarni, malakali kadrlarni va moslashtirilgan o'quv-metodik ta'minotni talab etadi. Mazkur ilmiy ish natijalari ko'zi ojiz o'quvchilar bilan ishlovchi musiqa o'qituvchilari, tiflopedagoglar va ta'lim muassasalari uchun metodik asos bo'lib xizmat qilishi, shuningdek, inklyuziv musiqa ta'limini yanada rivojlantirishga qaratilgan keyingi ilmiy tadqiqotlar uchun nazariy poydevor bo'lishi mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayev R.X. **Maxsus pedagogika asoslari**. Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Azizov A.A. **Inklyuziv ta'lim nazariyasi va amaliyoti**. Toshkent: Fan, 2020.
3. Brayl L. **Ko'zi ojizlar uchun yozuv tizimi**. Moskva: Prosveshcheniye, 1995.
4. Khamdamov U.M. **Musiqa ta'limi metodikasi**. Toshkent: Musiq, 2016.
5. Koroleva I.V. **Tiflopedagogika asoslari**. Sankt-Peterburg: Rech, 2014.
6. Lowenfeld B. **The Blind Child in School**. New York: John Day Company, 1973.
7. McCann J. **Music and Blindness: The Role of Braille Music**. London: RNIB, 2010.
8. Mavlonov J.Y. **Musiqiy savod va uni o'qitish metodikasi**. Toshkent: Akademnashr, 2019.
9. Millar S. **Understanding and Representing Space**. Oxford: Clarendon Press, 1994.
10. Salamov B.S. **Maxsus ta'lim metodlari**. Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.